

نقد و بررسی کتاب

«اعتراضات و پاسخها»

روح‌الله عالمی*

دکارت، رنه. (۱۳۸۴). *اعتراضات و پاسخها*. ترجمه و توضیح علی موسایی/افضلی. تهران: انتشارات علمی فرهنگی. شابک: ۸-۷۵۲-۴۴۵-۹۶۴. صفحات: بیست و پنج، ۷۷۱. قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال.

دکارت را به حق پدر فلسفه جدید دنیای غرب می‌دانند. اگرچه این فیلسوف کمتر به تألیف کتاب پرداخت و آثار محدودی از او به جای ماند اما به دلایل مختلف آن چنان تأثیری در دنیای اندیشه متفکرین مغرب زمین گذاشت که آثار آن هنوز پابرجاست. برخی معتقدند فلسفه دکارت از عمق و گستره ویژه‌ای برخوردار نیست و تنها شرایط اجتماعی و سیاسی باعث شد که تحولی این چنین گسترده به دنبال افکار او پدید آید. بر خلاف این گروه هستند متفکرین بزرگی که نوشته‌های دکارت را علیرغم سادگی ظاهری دارای پیچیدگی و دقت نظر بسیار می‌دانند. بهر تقدیر همه اتفاق نظر دارند که او چهره تفکر غرب را دگرگون ساخت. در میان نوشته‌های کم شمار این فیلسوف سه اثر «تأملات در فلسفه اولی»، «سه گفتار در روش درست بکار بردن عقل»، و «اصول فلسفه» مهم‌ترین بشمار می‌رود که کتاب تأملات از صیغه فلسفی بیشتری برخوردار است، کتاب قواعد نشاندهنده منطق خاص اوست و کتاب اصول فلسفه را شاید بتوان جمعی میان ایندو دانست. اما هر به دلیل ایجاز و هم روش خاص دکارت، آثار او با ابهامات و شبهات بسیار زیادی روبرو گشت بطوریکه از همان آغاز انبوه سؤالات و اشکالات به وی

*. دانشیار گروه فلسفه دانشگاه تهران:

مطرح شد و دکارت هم در حد وسع خود به پاسخ آنها پرداخت که مجموعه نفیس اعتراضات و پاسخها را تشکیل می‌دهد. همانطور که خود وی متذکر شده، قضاوت درباره افکار او منوط به خواندن دقیق صبورانه کتابهای اوست که در این میان تأملات و اعتراضات و پاسخها نقش عمده‌ای دارند. در کشور ما به دکارت خیلی توجه شده است، اما با این حال همواره جای خالی کتاب «اعتراضات و پاسخها» احساس می‌شد. این ترجمه قطعاً در حد وسیع مورد استفاده اساتید و دانشجویان و محققانی خواهد شد که در فلسفه دکارت ورودی دارند.

آقای دکتر افضل‌ی در این اثر ارزشمند خود ابتدا به زندگی این فیلسوف پرداخته‌اند و سپس جایگاه و اهمیت کتاب اعتراضات را مورد بررسی قرار داده‌اند. تأکید ایشان بر تأثیر این اثر که فهم فلسفه دکارت در حد بسیار وابسته به آن است محقق را بر آن می‌دارد که یکایک اعتراضها و پاسخها به درستی به مهم‌ترین اثر فلسفی دکارت یعنی تأملات پرداخته و بعد از طرح مهم‌تری نکته‌های آن به نوآوریهای این کتاب اشاره کرده است. این دیدگاه آقای دکتر افضل‌ی که اعتراضات و پاسخها را شرح و به نوعی مکمل تأملات دانسته‌اند بسیار ارزشمند است. انصافاً کل فلسفه دکارت را می‌توان در این دو اثر یافت. آقای دکتر افضل‌ی در بخشی که به بسط و تبیین آموزه‌های کتاب تأملات اختصاص داده‌اند. تقریر اول و دوم برهان علامت‌صنعتی، برهان وجودی، تمایز نفس و بدن را مختصراً به بحث گذارده‌اند و سپس به سوء تفاهم‌هایی که در فهم آنها پدید آمده اشاره کرده و سعی در روشن نمودن نقاط مبهم نموده‌اند؛ و بعد از اتمام این مرحله بطور کامل به ترجمه اعتراضات و پاسخها پرداخته‌اند.

اما بعد از تأکید مجدد بر اینکه این ترجمه ارزشمند نقش عمده‌ای در تدریس و مطالعه فلسفه دکارت ایفا خواهد کرد تذکر چند نکته لازم به نظر می‌رسد.

۱. فلسفه دکارت بسیار منظم است. روح ریاضی حاکم بر اندیشه او بر آثار او نیز سایه افکنده است. به نظر می‌رسد با دقت می‌توان ظهور این روش در کل آثار او را پیدا کرد. آنچه او در کتاب گفتار در روش نوشته در تأملات اعمال نموده است. تأمل اول و نیز تأمل سوم نمونه‌های عالی مشاهده منطبق او در فلسفه‌اند. احصاء موارد، سیر از جزئی به کلی، رسیدن به نتیجه واحد نهایی در کل تأملات و خصوصاً در تأمل اول و سوم به چشم می‌خورد. از آنجا که تلفیق گفتار در روش و کتاب تأملات به فهم اعتراضها و پاسخها کمک می‌کند و دکارت در پاسخهای خود هم از شیوه مذکور بهره برده است. توضیح و تأکید بر این مطلب مفید خواهد بود.

۲. علاوه بر موارد مذکور به عنوان آموزه‌های تأملات اشاره به موضوعاتی چون مفاهیم فطری، وضوح و تمایز و شهود قطعاً به فهم تأملات و نیز پاسخها کمک خواهد کرد.

۳. روش دکارت در تأملات روش بسیار عجیب و خاصی است. شاید بتوان آنرا شیوه فرآیند استدلالی نامید. او در موارد متعدد ابتدا استدلالی را که حاوی اشکال یا ابهامی است که خودش بر آن واقف است، مطرح می‌کند و سپس از درون همین استدلال به مرحله بعدی آن قدم می‌گذارد و این راه را تا حصول نتیجه نهایی ادامه می‌دهد به‌گونه‌ای که در موارد متعدد این سببه پیش آمده که او بعضی مطالب را تکرار کرده است. بحث در جهان خارج در سه تأمل از شش تأمل گویای این حقیقت است. گویی او با

اثبات هر مرحله به نفی خاصی می‌رسد و سپس آن نفی را به ایجاب تبدیل می‌کند. عدم توجه به این ویژگی موجب اعتراضات پرشماری شده است که دکارت در پاسخ به آنها تا حدی پرده از پیچیدگیهای این شیوه برداشته است. توضیح ولو اجمالی این نکته به فهم تأملات و نیز اعتراضات و پاسخها کمک خواهد کرد.

۴. در بخش نوآوریها به یازده مورد اشاره شده است. علی‌القاعده جناب آقای افضل‌ی در جریان ترجمه اعتراضات و پاسخها به اهمیت این موارد پی‌برده‌اند و لازم دانسته‌اند که آنها را مورد بررسی قرار دهند. ولی به نظر می‌رسد که این موارد نه جامع است و نه مانع. مفاهیمی مثل قدرت را با بحثی که شده شاید نتوان در زمره نوآوریهای دکارت دانست و یا حتی برهان اثبات خدای دکارت را. از طرف دیگر موضوعاتی که ذکر آنها لازم است مورد توجه قرار نگرفته است. مثل شهود، انواع و ماهیت تصور که قطعاً هم دیدگاههای جدیدی در فلسفه مطرح کرده‌اند و هم در فهم اعتراضات و پاسخها مفید خواهند بود.

۵. بطور کلی حتی اگر فقط بخش اعتراضات و پاسخها هم ترجمه و بدون هیچ توضیحی چاپ می‌شد، باز هم بسیار مفید و ضروری بود. ولی از آنجا که ربط بسیار دقیقی میان گفتار در روش و تأملات و این مجموعه وجود دارد و مترجم محترم هم بدان اشاره نموده‌اند، اگر در تبیین و توضیح خصوصاً تأملات کمی بیشتر شرح داده می‌شد مناسبتر بود.

۶. بعضی اغلاط چاپی و ویرایشی در کتاب به چشم می‌خورد که حتماً باید در تجدید چاپ اصلاح گردد.

۷. و نهایتاً اینکه ترجمه مذکور به دلیل اشتغال بر همه اعتراضات و پاسخها و نیز با توجه به دقت مترجم محترم در رعایت هم عین مطالب و هم توضیح مناسب (ولو بعضاً اندک) آنها بسیار قابل قبول و استفاده می‌باشد.